O. HUGOLIN LANGKAMMER OFM

MĘKA I ZMARTWYCHWSTANIE CHRYSTUSA W ŚWIETLE LITERATURY APOKRYFICZNEJ

Powyższe sformułowanie tematu posiada swoje uzasadnienie w dziwnej selekcji materiału literatury apokryficznej na opisy dziecięctwa z jednej, a historię Męki Pańskiej i Zmartwychwstania z drugiej strony. Ponadto opisy Męki Pańskiej i Zmartwychwstania mieszczą w sobie o wiele więcej chrystologii niż na ogół wprost bajeczna historia dziecięctwa Zbawiciela.

Autor wyznaczył sobie za cel ująć w syntezę momenty z życia Chrystusa porozrzucane w obfitej literaturze apokryficznej, aby naszkicować obraz cierpiącego i zmartwychwstałego Chrystusa apokryfów i wskazać na istotne różnice pomiędzy nimi a postacią Zbawiciela z ewangelii kanonicznych. W pierwszej części przeprowadzona została szczegółowa egzegeza ewangelii apokryficznej Piotra. Albowiem ewangelia powyższa jako jedyna zawiera względną całość opisu Męki i Zmartwychwstania. Ponadto apokryf ten pochodzi z II w., a autor jego czerpie pełną garścią z ewangelii kanonicznych. W drugiej części przede wszystkim uwzględnione zostały odchylenia od historycznego opisu Męki i Zmartwychwstania, znajdujące się w innych apokryfach wczesnego pochodzenia.

MĘKA I ZMARTWYCHWSTANIE CHRYSTUSA W EWANGELII PIOTRA [1]

Zachowany fragment ewangelii Piotra wprowadza nas pod sam koniec procesu Chrystusa. Wiersz 1 mówi o myciu rąk Piłata. Widoczna zależność od Mt 27, 24. Piłat dwukrotnie podkreśla swoją niewinność, a autor ewangelii Piotra zaznacza, że nikt z żydów nie mył rąk ani Herod, ani żaden z innych sędziów Jezusa. Tendencja usprawiedliwienia Piłata a oskarżenia żydów. Żydzi nazwani są przez autora ewangelii Piotra już to tytułami zaczerpniętymi z ewangelii synoptycznych, już to z ewangelii św. Jana. Herod i Piłat są przyjaciółmi. Herod Piłata nazywa nawet bratem. Piłat wysyła relację do Heroda, a Herod i Żydzi przyjmują na siebie odpowiedzialność za wyrok.

[1] Tekst krytycznie opracowany: E. Klostermann, *Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen*, hrsg. von H. Lietzmann 1903; 1908[2] und Nachdrucke; A. v. Harnack, *Bruchstücke des Evangeliums und der Apokalypse des Petrus*, Leipzig 1893; L. Vaganay, *L'évangile de Pierre*, Paris 1930; J. Quasten, *Patrology*, Vol I. *The Beginnings of Patristic Literature*, London 1950, s. 114—115; B. Altaner, *Patrologie*, Freiburg 1955[4], s. 50; Ks. E. Dąbrowski, *Prolegomena do Nowego Testamentu*, Warszawa 1959[3], s. 539 n.; E. Hennecke, *Neutestamentliche Apokryphen*, dritte, völlig neubearbeitete Auflage von W. Schneemecker. I. *Evangelien*, Tübingen 1959, s. 118—121.

Przez umycie rąk i powstanie Piłat zaznacza, że zakończył swój dalszy udział w procesie oskarżonego. Dlatego też w wierszu 2 Herod wydaje wyrok ukrzyżowania Chrystusa. Herod posiada większy autorytet od Piłata, toteż Piłat prosi Heroda o wydanie ciała Chrystusa.

Ewangelia Piotra mówiąc o Chrystusie używa często tytułu κύριος (zależność od Łk 7, 13. 19; 10, 1. 41; 11, 39 itd.).

Józef, postać znana nam z ewangelii kanonicznych, jest przyjacielem zarówno Piłata jak i Chrystusa. Jest obecny przy procesie Chrystusa. Piłat wspiera Józefa prosząc o ciało Chrystusa.

Według ewangelii Mk 15, 42 b ciało Chrystusa usiłowano zdjąć z krzyża przed zachodem słońca, by nie wisiało na krzyżu przez szabat. Zdjęcie ciała Chrystusa z krzyża opisuje także ewangelia Piotra. Powód jest jednak inny: nadchodząca noc w myśl Pwp 21, 22 n: „Nie zostanie przez noc trup jego na drzewie, ale koniecznie pochowasz go tegoż dnia". Za dzień śmierci autor ewangelii Piotra przyjmuje piątek. Datę zaś śmierci przyjmuje autor ewangelii Piotra za św. Janem: 14 Nisan.

W wierszu 6—9 znajduje się dowolny opis naigrawania się z Chrystusa. Lud dwukrotnie tytułuje Jezusa, oczywiście z ironią, Θεοῦ υἱός (w. 7+9). U Mt 27, 43 ten tytuł nadany sobie przez Zbawiciela także stał się powodem szyderstwa.

Zwrot z J 19, 13 odnoszący się do Piłata: „zasiadł na trybunale" (βῆμα u Mt 27, 43) tu stosuje się do Chrystusa Pana (w. 7): „ Posadzili go na trybunał sędziowski i kpili z niego mówiąc sądź sprawiedliwie królu Izraela". Nadany Chrystusowi przez Żydów tytuł „królu Izraela" inny jest niż tytuł w ewangelii Marka: „królu Żydów". Podobna zmiana zachodzi w napisie umieszczonym na krzyżu.

Wiersze 10—14 zawierają opis ukrzyżowania. „A oni przyprowadzili dwu złoczyńców i ukrzyżowali Pana w pośrodku między nimi". „Dwu złoczyńców" pochodzi z Łk 23, 32, a „w pośrodku" z J 19, 18. W ewangelii św. Jana tak dokładnie określona pozycja krzyża Zbawiciela ma swój sens. Autor natchniony nawiązał do psalmu mesjańskiego. Tutaj autor bezmyślnie tylko skorzystał z ewangelii św. Jana.

W wierszu 10 b napotykamy na szczegół dość znamienny: „On zaś milczał, jakoby nie odczuwał bólu". U Mt 26, 38 dowiadujemy się z ust Chrystusa o jego boleściach zarówno fizycznych jak i duchowych. Autor ewangelii Piotra raczej sądzi, że Syn Boży nie jest zdolny do rzeczywistego odczucia boleści.

Po podniesieniu krzyża umieszczono napis. Ogólnie wyraża się autor ewangelii Piotra o podziale szat i rzucaniu losu.

Postawa jednego ze współukrzyżowanych jest odmienna niż w ewangeliach kanonicznych. Jeden z nich mówi jak u Łk 23, 39, a wyzywa (źródłem jest Mk 15, 32) na żołnierzy, którzy Zbawiciela ukrzyżowali i jego szatami się dzielą. Jezusa zaś łotr obdarzył tytułem σωτήρ τῶν ἀνθρώπων, zachodzącym tylko u Łk 2, 11 i J 4, 42. Łotrowi, który nawymyślał żołnierzom, oprawcy nie pozwalają łamać goleni, dla utrudnienia szybkiego zgonu.

W południe nastała ciemność, która zalegla całą ziemię żydowską (Mt 27, 45 — całą ziemię). Jezusowi podano także napój. Żółć, o której wiemy z ewangelii Mt 27, 34, została pomieszana z octem, o którym mówi Mk 15, 36, by w ten sposób przygotowany napój mógł być uważany za jak najgorszy. W wierszu 17 autor nawiązuje do przepowiedni Starego Testamentu o wypełnieniu się Pisma. Lecz podmiotem wypełnienia są Żydzi. Oni spełnili wszystko — aluzja do J 19, 28, 30. Zwrot ten służy autorowi tylko jako pomost, by w dalszym ciągu rzucić przekleństwo na Żydów „i napełnili miarę grzechów nad głowami ich". W trakcie nastania ciemności, Żydzi mniemając, że już nastała noc, posługiwali się pochodniami (światłem). W tym czasie także „Pan" głośno zawołał: ὁ διναμίς μοῦ ἱνατί κατελιψας με zamiast Markowego ὁ θεός μου (Mk 15, 34) εἰς τί ἐγκατέλιπές με[2].

O samej śmierci autor sądzi, że było to ἀνελήθη — wzięcie do góry — wniebowzięcie. Po opisie śmierci następuje relacja o przerwaniu zasłony w świątyni. Zależność od Mk 15, 38, z tą jednak różnicą, że autor ewangelii Piotra podkreśla równoczesność tego wydarzenia ze śmiercią Chrystusa.

Wiersze 21—24 mówią o pogrzebaniu ciała Chrystusa. Po wyjęciu gwoździ z dłoni Zbawiciela (J 20, 25) ciało Chrystusa położono na ziemię. Z chwilą dotknięcia ziemi następuje trzęsienie ziemi.

Żydzi w dalszym ciągu cieszą się wielkim autorytetem. Od nich to Józef otrzymuje ciało Chrystusa. Autor ewangelii Piotra zapomniał już początkowych wierszy, gdzie to Piłat wstawia się u Heroda, by dla Józefa uzyskać ciało Chrystusa Pana. Józef otrzymawszy ciało, wkłada je do własnego grobu. Zależność od Mt 27, 60. Na określenie grobu używa autor ewangelii Piotra najczęściej τάφος w. 24. 31. 36. 39. 45. 55. zachodzące tylko u Mt 27, 61. 64. 66 .28, 1, rzadziej μνημεῖον oraz μνῆμα. Z ewangelii J 19, 41 autor ewangelii Piotra dowiedział się, że grób znajdował się w ogrodzie. W ewangelii Piotra ogród ten otrzymuje nazwę: ogród Józefa. Apostołowie po śmierci Chrystusa nie uchodzą, lecz ukrywają się. Autor podaje dwa powody: głęboki smutek i obawa przed więzieniem, gdyż Żydzi są zdania, iż apostołowie zamierzają spalić świątynię.

Z powodu wielkich znaków towarzyszących śmierci Chrystusa, lud uwierzył w niewinność Chrystusa mówiąc: patrzcie, jaki ten sprawiedliwy. Autor po prostu słowa setnika z opisu Łk 23, 47 włożył w usta ludu. Wyznanie zaś setnika znajdujące się u Mk 15, 39: „Prawdziwie ten jest Synem Boga" wkłada autor w usta strażnika grobu Chrystusowego, który po zmartwychwstaniu w taki to sposób zdał raport u Piłata[3].

Opis zmartwychwstania, obejmujący aż trzydzieści wierszy (28—58) opiera się w głównej mierze na Mt 27, 62—66. W orszaku pogrzebowym biorą udział starsi i uczeni w Piśmie.

---

[2] F. Field, *Origenis Hexaplorum quae supersunt,* 1875, II, 117, sądzi, że autor ewangelii Piotra zależny jest od tłumaczenia Ps 21, 2, dokonanego przez Akwilę 206 LXX u Neh 5, 5 i Mich 2, 1 labr i LXX.

[3] Por. J. Finegan, *Die Überlieferung der Leidens — und Auferstehungsgeschichte Jesu,* „Zeitschrift für neut. Wiss. u Kunde der ält. Kirche", 15 (1934) 58.

Oni razem z żołnierzami położyli kamień przed grobem. Kładzenie kamienia u Marka stanowi akt końcowy pogrzebu Chrystusa Pana. U św. Marka Józef położył kamień. W ewangelii Piotra ta sama czynność jest pierwszym aktem dokonanym w celu zabezpieczenia grobu i uniknięcia ewentualnego zmartwychwstania [4]. Św. Mateusz mówi o jednej pieczęci na kamieniu (Mt 27, 60). Ewangelia Piotra o siedmiu. Ponadto strażnicy pilnujący grobu rozkładają namiot, widocznie liczą się z tym, że straż dłużej potrwa.

Obliczenia dni tygodnia autor ewangelii Piotra dokonuje według ewangelii kanonicznych, z tą różnicą, że pierwszy dzień tygodnia nazywa dniem pańskim, podobnie jak w Apokalipsie św. Jana 1, 10.

Ewangelie kanoniczne stwierdzają tylko fakt zmartwychwstania, ewangelia Piotra natomiast szeroko sam fakt opisuje. Chrystus Pan w nocy zmartwychwstał, towarzyszą mu aniołowie. To wszystko dzieje się na oczach przerażonej straży, która z nieba usłyszała głos. Razem z aniołami z grobu wychodzi Zbawiciel, a za nim krzyż. Na głos z nieba brzmi odpowiedź z krzyża. Motywy do angelofanii przy grobie autor ewangelii Piotra czerpie z ewangelii kanonicznych.

Według opisu Mk 16, 5 niewiasty, które udały się wczesnym rankiem do grobu, znajdują w nim młodzieńca. Św. Mateusz, 28, 2 mówi, że był to Anioł Pański, opisał jego zejście z nieba i usunięcie kamienia grobowego. W opisie zmartwychwstania u św. Łukasza 24, 4 czytamy o dwóch mężach. Maria w ewangelii św. Jana 20, 12 widzi także dwóch aniołów. Autor ewangelii Piotra zestawia wszystkie powyższe opisy w ten sposób, że dwóch aniołów (wiersz 36 n, 39 n) zstępuje z nieba i pomaga Chrystusowi przy samym zmartwychwstaniu. Trzeci po zmartwychwstaniu zstępuje z nieba i zawiadamia o dokonanym fakcie niewiasty.

Żołnierze po zmartwychwstaniu Chrystusa relacjonują to, co widzieli. (Opis dowolnie wzięty z Mt 28, 11). Piłat wysłuchuje ich, korzysta z okazji i podkreśla ponownie swoją niewinność, równocześnie oskarżając Żydów.

O chrystofaniach po zmartwychwstaniu autor ewangelii nic nie wspomina. Powiada tylko, iż razem z bratem swoim Andrzejem udali się nad morze, by łowić ryby. Widać tu aluzję do opisu chrystofanii galilejskiej, znajdującym się w 21 rozdziale ewangelii św. Jana.

Niektórzy autorzy sądzą, że ewangelia Piotra posiada cechy gnostyckie. Miał już na nie wskazać Serapion: „Uważamy, że większość zgadza się z prawdziwą nauką naszego Zbawiciela, niektóre rzeczy jednak dotyczące przykazań i nauk zostały dodane". O charakterze gnostyckim świadczą następujące fakty: Milczenie Chrystusa na krzyżu; określenie śmierci jako wzięcie do góry; zamiana ϑεος na δύναμις.

Moim zdaniem bardziej zastanawia opis chodzącego krzyża, który posiada związek z późniejszymi spekulacjami gnostyckimi o krzyżu, aczkolwiek za punkt wyjścia tego opisu służyć autorowi mogła wzmianka u Mt 24, 30 o ukazaniu się na niebie znaku Syna Człowieczego.

---

[4] Por. J. Finegan, l. c., s. 97 n.

Choć autor ewangelii Piotra korzystał bardzo często z ewangelii kanonicznych, stworzył jednak odmienny i nowy opis Męki Pańskiej i Zmartwychwstania. W centrum zainteresowania, podobnie jak w ewangeliach kanonicznych, stoi Κυριος. Wszystko naświetla jego postać. W tym to celu autor występuje jako apostoł Piotr i osobisty świadek zarówno śmierci jak i zmartwychwstania. Mnożenie jednak dowodów o charakterze apologetycznym, a szczególnie opisy nieomal fantastyczne stawiają całość w podejrzenie. Istotna różnica pomiędzy ewangeliami kanonicznymi a ewangelią Piotra to opuszczenie tego, że Jezus jest Zbawicielem świata, a jego ofiara krzyżowa posiada charakter zadośćuczynienia za grzechy. Zmartwychwstanie jako zwycięstwo nad grzechem, śmiercią i szatanem łączy się ściśle z ofiarą soteriologiczną Chrystusa.

Ze względu na wiek i zależność literacką od ewangelii kanonicznych ewangelia Piotra posiada nieprzeciętną wartość historyczną.

SZCZEGÓŁY OPISÓW MĘKI I ZMARTWYCHWSTANIA NIEZNANE EWANGELIOM KANONICZNYM

Z ewangelii Nazarejczyków [5] (II wiek) mało posiadamy fragmentów o Męce Pańskiej. Autor mówi nie o rozdarciu zasłony w świątyni, lecz o zapadnięciu się progu górnego (może wpływ Józefa, opis o zburzeniu świątyni Bel. Jud VI, 293—300).

Ewangelia ebionitów [6] (II wiek) nie mówi nic o Męce Pańskiej. Kreśli tylko główne zadanie Chrystusa na ziemi: przyszedł na świat po to, by znieść ofiary starozakonne. Dlatego Chrystus Pan na pytanie ucznia: gdzie chcesz, abyśmy ci przygotowali ucztę paschalną, dziwnie odpowiada: czy po to przyszedłem na świat, by mięso spożywać?

Evangelium Veritatis [7] o Męce Pańskiej niewiele mówi. Obecnie posiadamy całość tekstu tego apokryfu: tłumaczenie koptyjskie z języka greckiego. Znajduje się w Kodeksie C. G. Junga (połowa IV wieku). Kodeks Junga znaleziony w 1945 r. w pobliżu Nag Hamadi, znajduje się w Zürichu, w Jung Institut. Autorem apokryfu jest najprawdopodobniej Walentyn. O śmierci Chrystusa: „Został przybity do drzewa. Zlecenie dane przez Ojca przybił do krzyża (por. Kol 2, 14). Co za wielka nauka. Uniżył się aż do śmierci, aczkolwiek przywdziany życiem wiekuistym" (Flp 2, 8; 1 Kor 15, 53).

---

[5] Por. E. Hennecke, op. cit., s. 90—100.

[6] Por. G. Strecker, *Das Judenchristentum in den Pseudoklementinen*, TU, 70 (1958) Abschn. D, s. 117—136; Por. E. Hennecke, op. cit., s. 100—104.

[7] Por. T. Zahn, *Geschichte des neutestam. Kanons I, 2*, Erlangen 1889, s. 749 n; J. Doresse, *Nouveaux Textes gnostiques coptes découverts en Haute-Egypte. La bibliothèque de Chénoboskion*, „Vig. Chr.", 3 (1949) 132 n., 137; F. M. Braun, *L'énigme des Odes de Salomon*, „Revue Thomiste", (1957) 577—627; H. Ch. Puech — G. Quispel, „Vig. Chr.", 8 (1954) 22—39; W. G. Till, *Bemerkungen zur Erstausgabe des „Evangelium Veritatis"*, „Orientalia N. S.", 27 (1958) 269—286.

Na uwagę zasługuje jeszcze ewangelia Nikodema[8]. Nie jest to, w ścisłym tego słowa znaczeniu, Ewangelia, ale połączenie „Dziejów Piłata" z innymi opracowaniami o podobnej tematyce. Może rola, jaką spełnia Nikodem w „Dziejach Piłata" sugerowała jakiemuś średniowiecznemu wydawcy tytuł: Ewangelia Nikodema. Treść łączy się ściśle z osobą prokuratora rzymskiego Piłata. Na ewangelię Nikodema składa się cykl apokryfów:

1. Dzieje Piłata podają szczegóły dotyczące procesu Chrystusa, oparte w większej części na ewangeliach kanonicznych z dodaniem losów Nikodema i Józefa z Arymatei.

2. Zstąpienie Chrystusa do Piekieł, pisze o uwolnieniu sprawiedliwych wyczekujących odkupienia. Zakończenie stanowi list Piłata do Klaudiusza, informujący cesarza o śmierci Chrystusa.

3. List Piłata skierowany do cesarza Tyberiusza. Piłat wyjaśnia w nim swoje postępowanie w procesie Chrystusa.

4. Anafora Piłata przeznaczona dla Tyberiusza. W sprawozdaniu z procesu Chrystusa silnie podkreślona została niewinność Chrystusa, jego cuda i wrogie nastawienie Żydów do Chrystusa.

5. Dalszy ciąg anafory to Paradosis Piłata. Tyberiusz rozgniewał się na Piłata za skazanie Chrystusa na śmierć, każe go aresztować. Przewieziony do Rzymu Piłat, skazany został na karę śmierci.

6. Vindicta Salvatoris, Mors Pilati, Cura sanitatis Tyberii: Tytus i Wespazjan wymierzają surowe kary Żydom. Tyberiusz cudownie uleczony został przez dotknięcie chusty Weroniki i ma zamiar przyjąć chrzest.

Logion Freera[9] (IV—V wiek). Autor opisuje chrystofanię wobec Magdaleny, wobec „dwóch z nich" i trzecią wobec jedenastu. Chrystus Pan zarzuca im niewiarę. Apostołowie za tę niewiarę czynią odpowiedzialnym szatana i domagają się od Chrystusa natychmiastowej paruzji, którą autor określa jako objawienie sprawiedliwości Chrystusa (nawiązanie do zwrotów St. Test., Sdz 5, 11; Jez 5, 16; Mt 6, 33; J 16, 8; 1 Tm 3, 16).

Epistola Apostolorum[10], Logos przyjął rzeczywiste ciało, tak że po zmartwychwstaniu apostołowie nie tylko widzą, ale także dotykają Chrystusa. Zarówno Tomasz jak i Piotr wkładają palce w przebicie rąk. Okres, w którym powstała Epistola, to czas walk młodego chrześcijaństwa z gnostycyzmem (II wiek).

Ewangelia nazwana Sophia Jesu Christi[11]. Oryginał w języku greckim

---

[8] Tekst grecki i łaciński u C. Tischendorfa, Ea s. 210—486. Opracowania: Th. Mommsen, *Die Pilatus — Akten*, ZNW, 3 (1902) 198—205; P. Vannutelli, *Actorum Pilati textus synoptici*, 1938; Ks. E. Dąbrowski, *Prolegomena*, s. 584—586; E. Hennecke, op. cit., s. 330—348.

[9] C. R. Gregory, *Das Freer — Logion*, Leipzig 1908; E. Hennecke, op. cit., s. 125.

[10] G. Schmidt, *Gespräche Jesu mit seinen Jüngern nach der Auferstehung*, TU, 43, Leipzig 1919; L. Gry, „Rev. Bibl.", 49 (1940) 86—97.

[11] W. C. Till, *Die gnostischen Schriften des Koptischen Papyrus Berolinensis 8502*, TU, 60. 5 Reihe, Bd 5, 1955 P. 52—61 und 194—295; H. Ch. Puech, *Les nouveaux écrits gnostiques découverts en Haute-Egypte*, Boston 1950.

pochodzi z II—III wieku. W dwu rękopisach znajduje się kompletny tekst w tłumaczeniu koptyjskim (V wiek). Ewangelia powyższa jest zredagowana według gnostyckiego schematu: Ukazanie się Chrystusa po zmartwychwstaniu na górze w nadprzyrodzonej postaci otoczonej światłem nieziemskim: „nieść go nie może śmiertelne ciało, lecz czyste i doskonałe ciało swojego rodzaju, gdy się nam ukazał na górze, którą zowią Oliwną w Galilei". Uczniowie są przerażeni, ale Chrystus Pan uspokaja ich i odpowiada na pytania otwierając tajniki objawienia.

Do typu powyższej ewangelii zaliczyć można Dialog Zbawiciela [12] (II—III wiek) oraz Pistis Sophia [13], (ostatnia zachowała się w języku sahydyckim z lekkim akcentem fajumskim) (IV wiek). Zbawiciel po zmartwychwstaniu swoim przebywał z uczniami jedenaście lat. Tak mówi jedno pismo. Drugie mówi krótko o ukrzyżowaniu Chrystusa i zmartwychwstaniu trzeciego dnia.

W ewangelii apokryficznej zwanej „Dwie Księgi Jeu" [14] (III—IX wiek) jak w wielu innych typu gnostyckiego Zmartwychwstały Chrystus nazwany został Jezus żyjący lub Jezus ożywiciel (ten, który ożywia).

Ewangelię Filipa [15] także pochodzenia gnostyckiego cechuje inny układ (II wiek). Są to opisane przez rzekomego apostoła Filipa mowy Chrystusa Zmartwychwstałego.

Podobny układ posiada ewangelia Tomasza [16], składająca się z 114 logiów. Znaleziona w Nag Hamadi w 1945 r. Przedtem znano jedno zaledwie zdanie u Hipolita.

Ewangelia Maniusza [17] zachowała się w dwu fragmentach tzw. Turfanfragmente M 475 oraz M 477. Pierwszy fragment zawiera urywki z procesu Chrystusa i scenę cierniem ukoronowania. Autor łączy cytaty wyjęte z ewangelii synoptycznych z ewangelią Jana. Drugi fragment w urywkach ilustruje sceny zmartwychwstania, nawiązując dość wiernie do ewangelii kanonicznych.

W odchyleniach literackich od ewangelii kanonicznych przebija z apokryfów legendarny ton. Opis Męki i Zmartwychwstania często jest tendencyjny. Teologumena chrystologiczne zdradzają środowisko, w którym dany apokryf powstał.

---

[12] H. Ch. Puech, *Découverte d'une bibliothèque gnostique en Haute-Egypte*, W: *Encyclopédie Française*, Paris 1957, t. XIX, fasc. 19, s. 42—47.

[13] C. Schmidt, *Pistis Sophia*, Kopenhagen 1925; R. Eisler, *Pistis Sophia und Barbelo*, „Angelos", 3 (1930) 110 n.; E. Hennecke, op. cit., s. 174—183.

[14] E. Amélineau, *Notice sur le Papyrus gnostique Bruce. Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque Nationale*, Paris 1891, t. XXIX, s. 82—305; R. Liechtenhan, *Untersuchungen zur koptisch — gnost. Literatur*, „Zschr. wissenschaftl. Theol.", 44 (1901) 236—253; M. Kropp, *Ausgewählte koptische Zaubertexte*, Brüssel 1930, t. III, s. 64 n.

[15] P. Alfaric, *Les Écritures manichéennes*, Paris 1919, s. 182—184; H. Ch. Puech, *Découverte d'une bibliothèque gnostique en Haute-Egypte*, W: *Encyclop. Française*, Paris 1957, t. XIX, fasc. 19, s. 42—49.

[16] E. Hennecke, op. cit., s. 199—223.

[17] W. B. Henning, *Asia Major*, New Series, vol. III. Part 2, University of London 1952, s. 209 nn.; E. Hennecke, op. cit., s. 261—270.

W apokryfach zanika główny rys postaci Zbawiciela: mianowicie, że Jezus jest obiecanym Mesjaszem i na krzyżu złożył ofiarę zadośćuczynienia, a zmartwychwstanie posiada znamię soteriologiczne.

Teksty Starego Testamentu, choć są cytowane, to nie w celach mesjańskich. Stąd to obraz Zbawiciela został wypaczony. Brak tej postaci trzeźwych rysów historycznych, a znamiona nadprzyrodzone sprowadzone niejednokrotnie zostały do magii.

DAS LEIDEN UND DIE AUFERSTEHUNG CHRISTI
IM LICHT DER APOKRYPHEN LITERATUR

Im vorausgehenden Artikel fasst der Autor die in den Apokryphenevangelien verstreuten Ereignisse des Leidens und der Auferstehung Christi in einer Synthese zusammen, um einerseits auf Ähnlichkeiten, anderseits aber wesentliche Verschiedenheiten hinzuweisen, die zwischen den Apokryphen und den kanonischen Evangelien bestehen.

Zu diesem Zweck exegesiert der Verfasser im ersten Teil der Arbeit das aus dem zweiten Jahrhundert stammende Petrusevangelium im einzelnen. Wenn auch selbst die literarische Abhängigkeit der Apokryphe von den kanoniscben Evangelien auffällig ist, so gibt doch die Apokryphe in der Gesamtheit ein anderes Bild des Leidens und der Auferstehung. Die Apologie des Pilatus und die Verdammung der Juden sind eine den Evangelien unbekannte Neuheit.

Von den gnostischen Merkmalen ist am meisten charakteristisch die Beschreibung des wandelnden Kreuzes. Das Wichtigste jedoch: Es fehlt in den Apokryphen die für das kanonische Evangelium so wesentliche Zeichnung, Christus hat gelitten, ist gestorben und ist auferstanden zur Erlösung der Welt.

Im zweiten Teil des Artikels analysiert der Autor die Beschreibungen des Leidens und der Auferstehung Christi, welche den kanonischen Evangelien unbekannt sind, und weist gleichzeitig auf die Umwelt hin, in der die betreffende Apokryphe entstanden ist. Die Beschreibung des Leidens ist entnommen worden dem Nazaräer, Ebionäer — Wahrheits — und dem Nikodemusevangelium (Acta Pilati).

Auferstehungsfragmente führt der Verfasser an aus: Freer — Logion, Epistola Apostolorum, Sophia Christi, dem Dialog des Erlösers, der beiden Bücher des Jeu, Philippus, — Thomasevangelium und dem Evangelium des Marcion.

Diese Apokryphen knüpfen an die Geschichte des Leidens und der Auferstehung an, verzerren diese durch Beigaben von fantastischen Einzelheiten. Man spürt auch heraus, dass das Wesentliche des Neuen Testamentes fehlt: Der durch die Propheten angekündete Messias hat durch seinem Kreuzestod Gott ein Sühnopfer dargebracht, und die Auferstehung ist der Triumph Christi über Sünde, Tod und Satan.